

Василь Васильович Топчій,
директор Навчально-наукового інституту права
Університету державної фіскальної служби України,
доктор юридичних наук, професор

АНАЛІЗ МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В УКРАЇНІ

Свобода особи, права людини і громадянина, їх генезис, соціальні витоки та призначення є однією з вічних проблем історичного та соціально-політичного розвитку людства. Ця проблема є актуальною протягом тисячоліть, залишаючись у центрі уваги багатьох дослідників, що аналізували її з різноманітних сторін – політико-правових, філософських, релігійних, етичних, соціальних. У різноманітні епохи та на різних етапах розвитку суспільства права людини набували різноманітного значення, що зумовлювалося соціальною позицією кіл, що перебували при владі, та превалюючою в суспільстві ідеологією.

Суттєвим фактором розвитку сучасного суспільства в Україні, засобом формування соціальної та правової державності є конституційне проголошення прав і свобод особи як найвищої цінності. Тим часом формальне визнання найдемократичніших і широких прав та свобод не означає одномоментної появи у людини можливості користуватися покладеними в основу прав благами у повному обсязі. Важливим є створення ефективного соціально-правового механізму реалізації прав і свобод, що вміщає гарантії їхнього забезпечення і захисту.

У сучасній вітчизняній науковій юридичній літературі теорія гарантій прав і свобод людини, а також пов'язана з ними нормотворча, правозастосовна та інша практика потребують підвищеної уваги, переосмислення і внесення коректив. Це обумовлено передусім відходом від ідей тоталітарного суспільства, глибокими політичними та соціально-економічними перетвореннями, гуманізацією законодавства та потребою приведення правогарантуючих функцій сучасної держави у відповідність до конституційних і міжнародних стандартів у сфері прав людини.

Права людини – це складне багатомірне явище, що має еволюційний характер. Протягом історії розвитку людства вплив прав людини на всі явища та фактори суспільної дійсності був суттєвим. Вони визначали сутність, зміст права, його цінність і процес функціонування. Різним рівням розвитку суспільства відповідали свої уявлення про права окремої особи, що необхідне та заборонене в її поведінці. Саме ці уявлення і знаходили свій вияв у праві, в його функціях, закріплюючись у законодавстві та правозастосовній діяльності, утверджуючись у політиці, економіці, соціальних і державних інститутах. Від цього залежав правовий статус особи, її роль і цінність у суспільстві, можливості її самореалізації, ефективність та адекватність механізму реалізації й захисту прав і свобод людини та цінність правової системи і права загалом. Тому вивчення проблем гарантування і захисту прав людини надає можливість визначити стан і рівень розвитку суспільства, місце людини в системі суспільних відносин, ефективність впливу права на суспільні процеси. Наведене вище визначає наукову корисність та актуальність дослідження обраної теми.

Ідея захисту прав і свобод людини була актуальною на будь-яких етапах розвитку держави і сьогодні також. Актуальність обумовлена тим, що у сучасному світі питання про права людини займає одне з центральних місць у відносинах між державами. Разом із демографічними, екологічними, енергетичними та іншими цю категорію проблем цивілізоване людство поставило у розряд глобальних, які вимагають першочергового розв'язання.

Україні необхідно дотримуватися міжнародних стандартів у подоланні бідності, адже вона сама собою є брутальним порушенням прав людини та джерелом порушення інших основних прав людини. Ситуація загострюється й фінансово-економічною кризою, у зв'язку з якою, за словами Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, щодня відбувається звільнення 7 тис. найманих працівників, знижується рівень заробітної плати. Зі свого боку, із масовим безробіттям в Україні безпосередньо пов'язана проблема масової міграції. «Нині 5–7 мільйонів наших співвітчизників виїхали за межі України і працюють в інших країнах, а найближчим часом в нашій державі буде ще близько 4 мільйонів безробітних – фактично потенційних мігрантів».

Не додає Україні авторитету на міжнародній арені й наявність катувань, гендерної, расової дискримінації, а також дискримінації людей з обмеженими можливостями. Нині обов'язково треба продовжувати боротьбу з торгівлею людьми, створити ювенальну юстицію, посилити захист прав трудових мігрантів і, безумовно, надати можливість для безоплатної правової допомоги саме тим громадянам, які цього потребують.

Забезпечення прав людини незалежно від раси, статі, мови, етнічного походження, національності або релігії є фундаментальним принципом міжнародного законодавства у галузі прав людини. Згідно

з міжнародними правозахисними законами, держави повинні гарантувати, що закони та діяльність державних інститутів забезпечать вирішення корінних проблем, знищать наслідки дискримінації та впровадять адекватні засоби захисту тих, чий фундаментальні права порушуються. Міжнародне співробітництво держав у галузі реалізації та захисту прав людини відбувається у формі прийняття певних стандартів стосовно змісту правового статусу індивіда та прийняття державами зобов'язань дотримуватись цих стандартів у своєму внутрішньому законодавстві і у повсякденній діяльності. Отже, на сьогодні права людини стали об'єктом регулювання не лише окремої держави, а й міжнародного співтовариства.

Забезпечення права людини на звернення до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини є однією з важливих гарантій захисту прав і свобод людини в правовій державі, важливим правовим інститутутом, можливості якого, безумовно, не вичерпані і ще не досить вивчені. З кожним роком громадяни України все активніше використовують це право, надсилаючи омбудсману тисячі листів. Проблема діяльності Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини приділяється неабияка увага вчених-юристів, їм присвячуються окремі дослідження у країнах Європи, але існуючі публікації ще не досліддили повністю складну проблему, а скоріше створили фундаментальну базу для її подальшого дослідження.

Згідно з міжнародними правозахисними законами, держави зобов'язані боротися з проявами дискримінації у будь-якому вигляді. Вони повинні гарантувати, що закони та діяльність державних інститутів забезпечать вирішення корінних проблем, знищать наслідки дискримінації та впровадять адекватні засоби захисту тих, чий фундаментальні права на рівноправ'я порушуються.

Україна є учасницею декількох договорів з прав людини, які мають безпосереднє відношення до расової дискримінації. Серед них – Міжнародний пакт про громадянські та політичні права (далі – МПГПП), Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (далі – Конвенція), Міжнародний пакт про економічні, культурні та соціальні права (далі – МПЕКСП), Конвенція Організації Об'єднаних Націй (далі – ООН) проти катувань та інших жорстоких, негуманних або таких, що порушують права людини видів поведінки та покарання (далі – Конвенція проти катувань), а також Конвенція щодо ліквідації усіх форм дискримінації проти жінок.

Україна також є державою – учасницею договору ООН, спрямованого на викорінення та заборону дискримінації, Міжнародної конвенції з ліквідації всіх форм расової дискримінації (далі – Конвенція з расової дискримінації). Держави – учасниці цієї Конвенції зобов'язалися зупинити та викоринити расову дискримінацію усіма доступними засобами та гарантувати усім людям, незалежно від раси, кольору шкіри, походження, національної або етнічної належності, рівні права перед законом, а також користування цими громадянськими, політичними, економічними, соціальними та культурними правами на рівній основі. Ця Конвенція зобов'язує держави не тільки покласти край дискримінації з боку уряду та посадових осіб, а також вжити відповідні заходи, щоб заборонити та викоринити расову дискримінацію з боку будь-якої особи, групи або організації. Сюди входить захист людей від жорстокого поведінки та фізичного насильства з боку приватних осіб, груп або організацій (які не виступають в офіційній якості). У межах Конвенції засновано Комітет з ліквідації расової дискримінації (далі – КЛРД), який здійснює нагляд за дотриманням її положень і вимагає від держав-учасниць надання звітності щодо її виконання кожні два роки.

Таким чином, Україна впровадила у власне законодавство міжнародні договори із захисту прав людини, ратифікувавши їх. У результаті цього у національний правопорядок була запроваджена зовсім нова структура нагляду за дотриманням законодавства – міжнародні органи захисту прав людини. Однак, на жаль, українська юридична наука, вклавши безліч зусиль і засобів у вивчення деяких із цих механізмів, забула про інші, що й призвело до істотної прогалини в теорії і ще більшої прогалини в юридичній практиці з цього питання, враховуючи кількість звернень українських громадян до Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ).

Відповідно до Конституції України міжнародно-правовим нормам надається перевага над національними [1]. Все це обумовлює існування наднаціональної системи захисту прав і свобод людини в Україні. Цей погляд базується на дієвому правозахисному механізмі, передбаченому Конвенцією. Вона не здатна одразу ж підняти нашу державу на європейський рівень захисту прав, але, на нашу думку, сприяє належному захисту прав навіть самим своїм існуванням, оскільки дозволяє громадянам нашої держави захищати свої права та інтереси [2].

Ратифікувавши її, Україна визнала право кожного звернутися з позовом до ЄСПЛ, коли вичерпано всі внутрішні можливості захисту. Звідси маємо, що заперечуючи законність національних судових рішень, ЄСПЛ змушує переглянути чинне законодавство держави та практику його застосування у зв'язку з виконанням власних рішень. Проте існує ще низка проблем із міжнародно-правовим захистом прав людини і громадянина в Україні, зокрема, через недотримання вимог, з усіх звернень, що надходять до

ЄСПЛ із питань порушення конвенційних прав і свобод державами – членами Конвенції, понад 80 % визнаються неприйнятими.

Так, мешканці України мають право на захист своїх прав і свобод ЄСПЛ. А чи знають вони про це? А якщо знають, то чи відомі їм умови, що висуваються до звернення до цього органу? Можна сказати відверто – це ще одна проблема, що потребує якнайшвидшого розв'язання. Низький рівень правосвідомості населення стоїть на заваді багатьом демократичним процесам у державі. Тому пропаганда ідей Конвенції, ознайомлення широкої громадськості з її положеннями, інформування громадян про стан справ із захистом прав людини в Україні – мета, досягнення якої буде утвердження в Україні європейських стандартів у галузі прав людини.

Додержуючись принципів, закріплених у Конвенції, та належне виконання вимог, взятих Україною на себе з підписанням цього документа, держава одночасно виконує конституційний обов'язок перед своїми громадянами. Адже згідно зі ст. 3 Конституції України «утвердження прав і свобод людини є головним обов'язком держави».

Так чим же є Конвенція для Української держави та її громадян: європейською мрією чи реальним захистом прав людини? Багато хто погодиться зі мною в тому, що значна кількість норм Конвенції, незважаючи навіть на те, що ці норми багато в чому збігаються за своїм змістом із нормами національного конституційного права, залишаються такими, що не діють. Причин тут може бути декілька, але всі вони мають одну з таких ознак: норми Конвенції не діють, бо їм не надається належної уваги органами державної влади та їх посадовими особами, які можуть навіть нехтувати ними, або дія норм гальмується правовим нігілізмом та правовою необізнаністю населення. На основі цього незаперечного аргумента, звичайно, Конвенція для нас ще мрія. Ми лише почали переймати європейський досвід у галузі забезпечення прав людини, ми почали робити ту справу, яку європейці роблять вже не одне десятиліття. Однак той факт, що ми таки стали на цей шлях, вже багато про що говорить. І цей шлях не може бути без перешкод – це реалія нашого сьогодення. Людина, яка знає, як звернутися до ЄСПЛ, безперешкодно може використати це своє право, забезпечити захист своїх прав – і це також реальність.

Тому надзвичайно важливим є всебічне сприяння поширенню правових знань щодо порядку звернення до ЄСПЛ. Суб'єктам права законодавчої ініціативи слід невідкладно вносити на розгляд парламенту законопроекти, спрямовані на усунення тих недоліків законодавства, які унеможливають повторні порушення гарантованих міжнародно-правовими стандартами прав і свобод, а також виникнення повторних звернень українських громадян до ЄСПЛ.

Однак низький рівень правосвідомості населення стоїть на заваді багатьом демократичним процесам у державі. Тому пропаганда ідей Конвенції, ознайомлення широкої громадськості з її положеннями, інформування громадян про стан справ із захистом прав людини в Україні – мета, досягнення якої буде утвердження в Україні європейських стандартів у галузі захисту прав людини та одночасно виконанням головного обов'язку держави згідно зі ст. 3 Конституції України.

Кваліфікованому правовому захисту прав людини на сьогодні перешкоджає надмірна політизація інституту парламентського омбудсмана. Посиленню правової захищеності громадян мають сприяти створені центри надання безоплатної правової допомоги. До розряду актуальних в Україні слід віднести і проблему виконання рішень ЄСПЛ. Забезпечення прав людини незалежно від раси, статі, мови, етнічного походження, національності або релігії є фундаментальним принципом міжнародного законодавства у галузі прав людини.

На сьогодні проблеми, які стосуються механізму захисту прав та реалізації людиною права на захист як в Україні, так і світі залишається надзвичайно багато. Ці проблеми наявні і на теоретичному, і на практичному рівнях. Крім вже вказаної проблеми підвищення ефективності наявних механізмів, проблемою також є недостатнє законодавче закріплення основних етапів застосування більшості механізмів, відсутність їхнього тлумачення. Існуюча система права й наявні механізми захисту прав є певною мірою відображенням і проявом духу, розвитку, характеру й реальних умов існування народу. У країнах, що належать до континентальної системи права, функціонує один механізм захисту прав, а в країнах, які належать до системи загального права, – інший. У межах однієї правової системи механізми захисту прав відрізняються один від одного й мають свої особливості. Відомо, що у країнах, які належать до континентальної системи права, на перший план висунуто норми права [3].

Враховуючи стан міжнародно-правового захисту прав людини, Україна повинна пропагувати міжнародно-правові ідеї захисту прав та свобод, ознайомлювати широку громадськість із цими положеннями. Адже на сьогодні, де існує доступ майже до будь-якої інформації у світі, слідкувати за цими ідеями, документами є можливим, навіть звичайним явищем.

Таким чином, для України реальним кроком у майбутнє є підтвердження статусу демократичної, правової держави через поєднання внутрішньодержавного та міжнародного захисту прав людини і на основі цього, керуючись широко розповсюдженими світовими тенденціями розвитку демократичних

держав, удосконалювати дієві інститути захисту та відповідної законодавчої бази. Сподіваємося, що розв'язання зазначених проблем і міцний механізм реалізації, гарантій та захисту прав і свобод людини та громадянина сприятимуть остаточному утвердженню у нашій державі принципу домінування міжнародного права та пріоритету прав і свобод людини та громадянина.

Використані джерела

1. Конституція України від 28 червня 1996 р. № 254-к/ВР-96 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_004
3. Сидорчук Ю. М. Механізми захисту прав людини та громадянина: сутність і перспективи розвитку в Україні / Ю. М. Сидорчук // Науковий вісник Чернівецького університету. – 2013. – Вип. 682. Правознавство.

Топчий В. В. Аналіз міжнародно-правового захисту прав людини в Україні

Стаття присвячена аналізу норм міжнародних нормативно-правових актів щодо захисту прав і свобод людини та громадянина. Проаналізовано сутність основних концепцій та принципів щодо захисту прав людини в міжнародному просторі. Наведено основне твердження, що для України реальним кроком у майбутнє є підтвердження статусу демократичної, правової держави через поєднання внутрішньодержавного та міжнародного захисту прав людини і на основі цього, керуючись широко розповсюдженими світовими тенденціями розвитку демократичних держав, удосконалювати дієві інститути захисту та відповідну законодавчу базу.

Ключові слова: права людини, захист прав і свобод людини, міжнародні стандарти.

Топчий В. В. Анализ международно-правовой защиты прав человека в Украине

Статья посвящена анализу норм международных нормативно-правовых актов по защите прав и свобод человека и гражданина. Проанализировано сущность основных концепций и принципов по защите прав человека в международном пространстве. Приведено основное утверждение, что для Украины реальным шагом в будущее является подтверждение статуса демократического, правового государства через сочетание внутригосударственной и международной защиты прав человека и на основе этого, руководствуясь широко распространенными мировыми тенденциями развития демократических государств, совершенствовать действенные институты защиты и соответствующую законодательную базу.

Ключевые слова: права человека, защита прав и свобод человека, международные стандарты.

Топчий В. Analysis of international legal protection of human rights in Ukraine

The article is devoted to the analysis of the norms of international normative legal acts, the protection of human and civil rights and freedoms. The author analyzes the essence of the basic concepts and principles for the protection of human rights in the international space. The author gives the main statement that for Ukraine the real step in the future is the confirmation of the status of a democratic, lawful state through a combination of domestic and international human rights protection and on the basis of this, guided by the widespread world tendencies of the development of democratic states, to improve effective institutions of protection and corresponding legislative base.

Key words: human rights, protection of the rights and freedoms of the person, international standards.

УДК 340.1

*Сергій Федорович Хопта,
здобувач кафедри теорії права та держави
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка*

ВНУТРІШНЄ ПЕРЕКОНАННЯ СУДДІ ЯК ОСНОВА УХВАЛЕННЯ ПРАВОСУДНИХ РІШЕНЬ

У теорії права існує точка зору, згідно з якою суддя у своїй діяльності досягає мети правосуддя внаслідок дії двох взаємопов'язаних процесів: практичного – правозастосування як реалізація норм права для вирішення правового спору та суб'єктивного – в основу якого покладається професійна правосвідомість судді, яка наповнює процес розгляду справи аксіологічним змістом, і саме завдяки якій судочинство і стає правосуддям [1, с. 130]. Правосвідомість судді як ідеологічна основа внутрішнього переконання і регулятор поведінки судді у межах вимог закону допомагає судді з'ясувати сенс і зміст закону, обумовлює правильне застосування правових норм при формуванні законного, обґрунтованого, справедливого акта правосуддя. Проблема професійної правосвідомості у формуванні внутрішнього суддівського переконання як знання, у вірогідності якого суддя не сумнівається, – це проблема правильності реалізації вимог матеріального і процесуального закону в ухваленому у справі рішенні.

Теоретичною базою дослідження стали праці таких учених, як: В. Авер'янов, Н. Ахтирська, Н. Дроздович, С. Ківалов, Т. Коломоєць, В. Колпаков, М. Костицький, О. Кузьменко, В. Марчак, О. Пасенюк, О. Рябченко, А. Селіванов. Хоча потрібно наголосити на відсутності наукових праць, присвячених означеній юридичній проблематиці, де було з'ясовано професійні чинники щодо формування внутріш-